

Tusculum

2024
SOLIN-17

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čičerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražan Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kaić

Tisak

Jafra Print d. o. o.

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

17

Solin, 2024.

Sadržaj

7-14	Dino Demicheli	Nadgrobní titul obitelji <i>Trosius</i> pronađen u zapadnim salonitanskim bedemima
15-32	Irena Radić Rossi – Alice Lucchini	Drugi rimski brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu
33-41	Inga Vilogorac Brčić	<i>Matres Delmatarum</i> Kult Velikih Majki u Saloni
43-63	Luka Donadini	Religija, kult i moralnost u Saloni (III) Etička misao u nadgrobnome natpisu
65-85	Nada Topić	Prilog poznavanju povijesti knjižnica i čitaonica na području Solina
87-101	Marko Matijević	Građa iz solinske povijesti (II)
103-119	Blanka Matković	Djelovanje poslijeratne protukomunističke »reakcije« u Solinu kroz UDB-in dosje Živka Grubića (1950. – 1952.)
121-150	Žana Medved – Marko Matijević	Solinske teme na filatelističkim izdanjima Hrvatske pošte
151-180	Mirko Jankov	Iz repertoara Pučkih pivača Gospe od Otoka – Solin: Osam reinterpetiranih napjeva
181-190	Ivana Odža	Izvandomovinska čežnja Duške Crmarić Tomašić
191-192		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Inga Vilogorac Brčić

Matres Delmatarum

Kult Velikih Majki u Saloni*

Inga Vilogorac Brčić
Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3
HR, 10000 Zagreb
ivbracic@ffzg.hr

Kult božica Majki (*Matres*) zabilježen je velikim brojem predmetnih i epigrafskih izvora u Galiji i Germaniji u rimsko doba. Uz njihovo je ime najčešće stajao pridjev nastao od etnonima ili toponima pa je tako, među ostalim, u Lugdunu nađen natpis s posvetom *Matribus Pannoniorum et Delmatarum* (CIL 13, 1766). U Saloni su pak zabilježene Velike Majke (*Matres Magnae*). Štovali su ih članovi duhovne zajednice, kognacije (AE 1912, 0042), koja je inače okupljala sljedbenike Venere i Velike Majke Kibele. U radu ćemo dati osvrt na kult Majki u Saloni i donijeti novo čitanje natpisa iz Tilurija koji možda svjedoči o obnovi njihova svetišta (CIL 3, 13972). Na temelju pretpostavke da su pod nazivom Velike Majke, uz dalmatinske autohtone božice, štovane božice Venera i Kibela, iznijet ćemo i novo razmišljanje o razlozima navedenoga sinkretizma.

Ključne riječi: *Matres Magnae*, Venera, Kibela, *Lugdunum*, *Salona*, *Tilurium*, kult, kognacija

UDK: 292.21:003.071](398 Salona)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 29. travnja 2024.

Božica Majka koja kroti zvijeri, jamči plodnost zemlje i ljudi te štiti zajednice, obitelji i pojedince dominantno je žensko božanstvo od neolitika u različitim kulturama staroga svijeta. Od 2. stoljeća prije Krista u Galiji, Germaniji i Britaniji oko 250 natpisa svjedoči o kultu božica zvanih *Matres* i *Matronae*. Nosile su pridjevke nastale od keltskih, galskih, germanskih, ali i rimskih etnonima ili toponima, što svjedoči da su smatrane zaštitnicama naselja.¹ Nakon rimskih osvajanja, procesom *interpretatio Romana*, njihovo ime biva povezano s imenima rimskih božica slične naravi (*Junones*, *Parcae*, *Domesticae*, *Nymphae*, *Proxumae*, *Campestres*). Činjenica da su Rimljani imali potrebu identificirati ih sa svojim božicama govori u prilog pretpostavci da izvorno nisu bile dio njihova panteona.

Jedan od natpisa posvećenih Majkama iz Lugduna (Lyon) važan je, među ostalim, za proučavanje autohtonih kultova na hrvatskome povijesnom prostoru. Na njemu je posveta keltskim Matronama Aufanijama (*Matrones*

Aufaniae) te Panonskim i Delmatskim Majkama (*Matribus Pannoniorum et Delmatarum*, sl. 1):

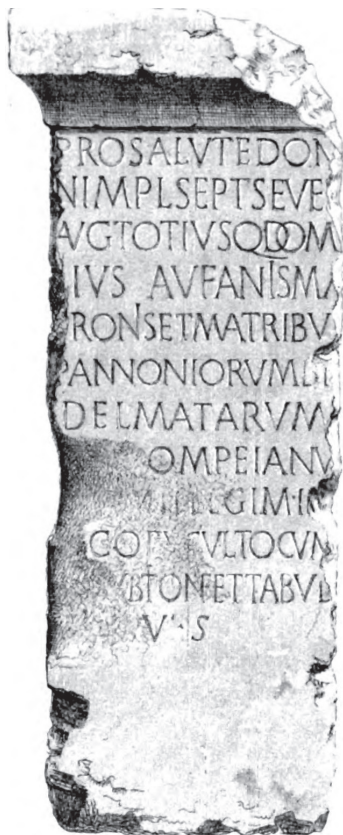
Pro salute dom(ini)
n(ostri) Imp(eratoris) L(uci) Sept(im)i Seve(ri)
Aug(usti) totiusq(ue) dom[us]
eius Aufanis Ma
5 *tronis et Matribu[s]*
Pannoniorum et
Delmatarum
Ti(berius) Cl(audius) Pompeianu[s]
trib(unus) mil(itum) leg(ionis) I Mi[n(erviae)]
10 *loco exulto cum*
discubitione et tabula
*v(otum) s(olvit).*²

Tiberije Klaudije Pompejan, vojni tribun 1. Minervine legije, ispunio je zavjet Majkama Aufanijama te Majkama

* Izlaganje na istu temu održala sam na znanstvenom skupu *Salona od godine 119. prije Krista do kasne antike*, Književni krug Split, 23. – 25. rujna 2019. Članak je nastao u okviru projekta *Između bogova i ljudi. Kultovi i stanovništvo rimske Dalmacije prema zavjetnim natpisima*, HRZZ IP-2020-02-7214, voditeljica Ljubica Perinić.

1 Prikazivane su najčešće u trijadama, u edikuli, s atributima poput roga obilja, košara s voćem, naglavaka od žita ili kolača, malim životinjama (N. Beck 2013).

2 CIL 13, 1766; ILS 4794; AE 1961, 00003 = AE 2005, 00123; EDCS 10500719.

Slika 1
Žrtvenik iz Lugduna s posvetom Panonskim i Delmatskim
Majkama (A. de Boissiev 1846-1854, str. 59)

Panonaca i Delmata za spas cara Septimija Severa, a na mjestu uređenom za gozbu. Natpis se datira 187. godine.

Nije moguće pouzdano znati razlog posvete Panonskim i Delmatskim Majkama. Možda je dedikant podrijetlom bio iz Panonije ili Dalmacije. Alph de Boissiev smatrao je da je žrtvenik podignut u spomen na carevu pobjedu nad Klodijem Albinom, uzurpatorom kojega su britanske i hispanse legije proglasile carem nakon Pertinaksove smrti. Posveta Panonskim i Delmatskim Majkama istaknuta je, smatra, zbog toga što je Septimije Sever,

prema Spartijanu (Sev. X), konzultirao panonske augure koji su mu prorekli pobjedu. *Matres Aufaniae*, štovane u Porajnju i kao *Aufaniae Domesticae*, pridjevak su dobile vjerojatno prema toponimu. De Boissiev je pretpostavio da je mogao nastati od germanskoga naziva za Akvink u Donjoj Panoniji (Offen).³

Jedini dalmatinski natpis koji pouzdano spominje domaće božice Majke uklesan je na natpisnu ploču nađenu blizu *Porta Andetria* u Saloni.⁴

Matrib(us) Mag(nis)
sacrum P(ublius) Safinius Filuci
nus Terentiae sacerdotis f(iilius)
aram supstituit idem ampl(iavit)
5 *sibi et cognatio[ni] suae]*
permissu C(ai) Clodi(i) Grac[il]is].

Publije Safinije Filucin, sin svećenice Terencije, zamijenio je i ukrasio žrtvenik Velikim Majkama za sebe i svoju kognaciju, uz dopuštenje Gaja Klodija Gracila. Filucin kraj svojega nije naveo očevu nego majčino ime. Glavni su razlozi posveta ženskim božanstvima te činjenica da mu je majka Terencija bila svećenica. Bili su ugledni u kognaciji, zajednici duhovnih srodnika okupljenih da bi štovali jednu ili više božica zaštitnica (Kibelu, Veneru ili Majke).⁵

Kognacije su u Dalmaciji, napose u Saloni, štovala ženska božanstva čija je uloga bila zaštitništvo pojedinaca i obitelji. Iako su ih činili duhovni srodnici okupljeni da bi štovali jednu ili više božica zaštitnica, sigurno su njihovim članovima bile i čitave obitelji.⁶ O kognacijama se među znanstvenicima dosta raspravljalo. Geza Alföldy smatrao je da su salonitanske kognacije, koje se spominju isključivo na natpisima s posvetama božanstvima, bile udruženje duhovnih srodnika.⁷ Julijan Medini je, prihvativši Alföldyjevu teoriju, zaključio da su se okupljale oko jednoga zajedničkog svetišta, uključivale pripadnike obaju spolova te da su bile teritorijalno organizirane.⁸ Marjeta Šašel-Kos istakla je da su članovima kognacije bili pripadnici cijelih obitelji sljedbenika božica koje su ih štitile. Zaključila je da je više različitih obitelji bilo članovima kognacije i nije vidjela

3 A. de Boissiev 1846-1854, str. 59-62.

4 Mjesto nalaza: nedaleko od sjevernih perimetralnih zidova Salone (čestica 3253/1). Smještaj: Arheološki muzej u Splitu. Literatura: ILJug 2052; BASD 32 (1909), str. 67-68; AE 1912, 0042; J. Medini 1981, str. 313; 1985, str. 3; AE 1994, 1348; I. Vilogorac Brčić 2012, str. 94-98, l. 35; 2013, str. 107-108; 2014, str. 113; ROMIS, br. 33; EDH 027939.

5 Kognacije su u Dalmaciji zabilježene ukupno devet puta. U službi Velike Majke Kibele zabilježene su isključivo na salonitanskim natpisima s posvetom Velikim Majkama (ILJug 2052), *Veneri* (CIL 3, 8687) i *Viribus Valentibus* ili *Veneri Victrici* (CIL 3, 8676). Još se spominju na natpisima iz Bijača (*Siculi*, CIL 3, 9708) i Ivoševaca (*Burnum*, D. Rendić-Miočević 1960, str. 166), oba puta bez sačuvanih posveta božanstvima.

6 I. Vilogorac Brčić 2012, str. 96-98; 2014, str. 113.

7 G. Alföldy 1963.

8 J. Medini 1985, str. 24-25.

kontinuitet članstva salonitanskih Klodijevaca u kognaciji.⁹ Silvia Bekavac je pak zaključila da je kognacija u početku obuhvaćala krvne srodnike klodijevskoga roda, Venerine sljedbenike. Od Kludijeva vremena činili su je duhovni srodnici koji su štovali Veliku Majku Kibelu, a u 2.-3. stoljeću uz Kibelu opet je Venera zabilježena kao božica zaštitnica kognacija.¹⁰ Ipak, unatoč tomu što je bio istaknut sljedbenik Velikih Majki i dobroga imovinskog stanja, Filucin nije bio ovlašten sam ulagati u kulturni predmet. Trebao je dopuštenje Gaja Klodija Gracila koji je, vjerojatno, bio predstojnikom kognacije (*magister*) i odlučivao je o tome što se u svetištu smije postaviti, zamijeniti, obnoviti ili ukrasiti.¹¹ Članovi koji su planirali investirati očito su ga morali konzultirati. Svećeničin sin također, budući da je magistru bio podređen. S tim u vezi možemo pretpostaviti da je Filucin na natpisu istaknuo majčino svećeništvo i zato što je smatrao da je zbog toga bio ravnopravan tadašnjem čelniku kognacije Velikih Majki, čije je dopuštenje za zamjenu žrtvenika morao tražiti. To bi moglo upućivati i na neslogu članova te kognacije. Svetište u kojemu se nalazio žrtvenik bilo je javnoga, a ne privatnoga karaktera. Na to upućuje činjenica da je dedikantova majka bila svećenica, a on je, vjerojatno, financirao upravo glavni žrtvenik u svetištu. Natpis se datira u 1.-2. stoljeće.¹²

Postoje još dva spomenika koja možda svjedoče kult božica Majki. Prvi je salonitanska natpisna ploča koju su znanstvenici zbog ikonografije povezivali s Majkama, iako je posvećena samo Velikoj Majci Kibeli.¹³ Na desnoj bočnoj strani natpisne ploče prikazani su riba (dupin), vrč i pas, a na lijevoj dupin, patera i pas (sl. 2). Zbog motiva ribe i psa Franz Dölger smatrao je da spomenik svjedoči sinkretizmu Velike Majke Kibebe i galskih Majki.¹⁴ Medini se slaže da je pas motiv koji bi spomenik vezivao uz galske Majke, a dupina smatra simbolom Velike Majke – Gospodarice zvjeri.¹⁵ Maarten J. Vermaseren vjeruje da je dupin simbol ljubavi i boga Atisa, Kibelina miljenika.¹⁶ Na ploči je natpis:

*Servilia M(arci) f(ilia)
 Copiesilla
 aediculam M(atri) Mag(nae)
 faciendam curavit
 5 ipsa inpe(n)sa sua, quam
 voverat pro ea M(arcus) Cot
 tius Certus
 vir eius.*

Servilija Kopijezila, Markova kći, pobrinula se za gradnju kapelice Velikoj Majci te ju je sama financirala. Njezin suprug, Marko Kotije Cert, prije gradnje zavjetovao je kapelicu za suprugu (*pro ea*). Možda je zbog bolesti, odsustva ili nekoga drugog razloga Servilija bila spriječena sama zavjetovati te je to suprug učinio za nju: kad je ona potom bila u mogućnosti, sama se pobrinula da se kapelica sagradi na njezin trošak. Natpis se datira u 1.-2. stoljeće. Zbog činjenice da je posvećen isključivo Velikoj Majci Kibeli, ne smatramo ga sigurnom potvrdom kulta Velikih Majki.

Drugi je natpis nađen na Gardunu 1894., no okolnosti njegova nalaza nisu poznate. Zabilježen je neobičnom kapitalom na maloj vapnenačkoj ploči, oštećena gornjega lijevog kuta (sl. 3):¹⁷

*M(atri) ili (atribus) M(agnae) ili (agnis)
 M(arcus) Cal(purnius) Pri(mus)
 et Treb(onia) Chr(este)
 rest(ituerunt).*

Slova M su stilizirana: na dnu hasta dodani su im kratki okomiti produžetci. Odmak od pravilnosti vidi se jedino na kraju drugoga retka natpisa gdje su posljednja dva slova nešto kraća od ostalih. Međutim, poteškoće u čitanju natpisa uzrokuje činjenica da su sve riječi, izuzev veznika *et*, zapisane u kraticama.

9 M. Šašel-Kos 1994, str. 790; 1999, str. 90.

10 S. Bekavac 2013, str. 200.

11 J. Medini je ustvrdio da Gaj Klodije Gracil očito nije bio na čelu kognacije krvno vezanih članova jer su među njima bili Filucin i njegova majka (1985, str. 23). M. Šašel-Kos je pak oprezno ustvrdila da nije jasno zbog čega je Gracil davao dopuštenje Filucinu za investiranje u žrtvenik Velikoj Majci i nije Gaja Klodija Gracila pouzdano smatrala članom kognacije (1994, str. 790; 1999, str. 87-88, 90).

12 I. Vilogorac Brčić 2012, str. 94-98, l. 35; 2013, str. 107-108.

13 Nađen je na Klisu, čuva se u Arheološkome muzeju u Splitu (inv. br. A 2038). Literatura: CIL 3, 13903; W. Drexler 1894-1897, II, str. 2923; BASD 18 (1895), str. 3; W. Kubitschek 1896, str. 87, br. 4; H. Graillot 1912, str. 493; ILS 4106; F. Dölger 1922, str. 442; M. J. Vermaseren 1977, str. 143; K. Schillinger 1979, str. 63; J. Medini 1981, str. 40; CCCA VI 167; AE 1994, 1348; M. Šašel-Kos 1994, str. 783; 1999, str. 83, br. 7; A. Nikoloska 2007; 2010, 1. 11. 7., l. Vilogorac Brčić 2012, str. 108-109, l. 15; 2013, str. 95-96; 2014, str. 126-127; ROMIS, br. 19; EDH 010936. Datacija: 1.-2. stoljeće.

14 F. Dölger 1922, str. 442.

15 J. Medini 1981, br. 40.

16 M. J. Vermaseren 1977, str. 143.

17 Smješten je u Arheološkome muzeju u Splitu (inv. br. A 2052). Literatura: CIL 3, 13972; BASD 18 (1895), str. 19; H. Graillot 1912, str. 491; J. Medini 1981, str. 78; A. Nikoloska 2007; 2010, 1. 12. 4.; I. Vilogorac Brčić 2012, str. 98-99, l. 38; ROMIC II, br. 3; EDH 058790.

Slika 2
Natpisna ploča Servilije Kopijezile iz Salone (snimio Tonći Seser)

U prvom je retku kratica *MM*. Između slova *M* neobičan je znak nalik arapskom broju 7 (*M 7 M*). Adriano Cappelli, autor *Rječnika latinskih i talijanskih kratica* (1912.), takav je znak, zabilježen u srednjovjekovnim rukopisima, identificirao kao veznik *et* ili kraticu za *-us* kakva se bilježila isključivo na kraju dativa ili ablativa množine.¹⁸ Nismo uspjeli pronaći navedeni znak u dostupnoj epigrafskoj literaturi. No, ako bismo Cappellijevu identifikaciju primijenili u ovom slučaju, pretpostavivši da je znak 7 prežitak iz antike kad je, moguće, označavao množinu, mogli bismo tumačiti da su dedikanti iz Tilurija obnavljali u čast Velikih Majki.

Frane Bulić, a prema njemu i ostali znanstvenici koji su objavili natpis, razriješio je imena u Marko Kalpurnije Prim (*Marcus Calpurnius Primus*) i Trebonija Hreste (*Treb[onia] Chreste*).¹⁹ Sljedbenici su najvjerojatnije obnovili dio svetišta ili njegova inventara. Zbog dedikantove imenske formule natpis datiramo u 1.-2. stoljeće. Budući da ne možemo

sa sigurnošću tvrditi da je natpis posvećen Velikim Majkama, ne ubrajamo ga u sigurne potvrde njihova kulta.

Delmatske i Panonske Majke iz Lugduna, kao i Velike Majke iz Salone, autohtone su božice štovane i prije rimske vlasti. U Istriji i Liburniji možemo pratiti ženska božanstva potekla još iz neolitičkih i brončanodobnih ondašnjih zajednica; izvori nam svjedoče kultove Latre, Anzotike, Jutosike, Sentone u Liburniji, Irije, Ike, Eje ili Heje.²⁰ Narav domaćih božica u Dalmaciji nije dobro poznata jer dosad nađeni izvori nude iznimno malo informacija. Vjerojatno je bila kompleksna, kao i kod božica Majki u drugim kulturama staroga svijeta. Izuzev zaštite zajednica, obitelji i pojedinca, jamstva plodnosti ljudi i zemlje, nudile su, moguće, i iscjeljenje, imale magične moći... Nakon rimskih osvajanja naziv Majke mogao

¹⁸ A. Cappelli 1912, *Avv.*, XXVIII.

¹⁹ Frane Bulić u *BASD* 18 (1895), str. 18.

²⁰ M. Suić 1969; A. Degrassi 1970; N. Cambi 1980; J. Medini 1984; D. Rendić-Miočević 1989; R. Matijašić 2000. i 2013; V. Girardi-Jurkić 2005; M. Zaninović 2007; M. Sanader 2007. i 2008.

Slika 3
Natpisna ploča Marka Kalpurnija Prima i Trebonije Hreste iz Tilurija (snimio Tonći Seser)

je podrazumijevati i rimske božice zaštitnice zajednica, obitelji i pojedinaca, štovane zajedno s autohtonim božicama sličnih osobina. Duhovno jedinstvo autohtonoga stanovništva i rimskih doseljenika lako je ostvareno jer su i jedni i drugi štovali niz antropomorfnih božanstava među kojima je postojala hijerarhija.²¹ Anzotika i Irija, primjerice, jednačene su s Venerom u Enoni i Flanoni. Medini razlogom smatra zajedničke aspekte plodnosti i zaštite u zagrobnome životu,²² Rendić-Miočević pak pretpostavlja da su histarsko-liburnske božice bile lokalno štovane nimfe ili personifikacije voda, jednačene s Venerom rođenom u moru.²³ Domaće se božice, prema dosadašnjim izvorima, ipak nisu često sinkretizirale s rimskima što se tumači pretpostavkom da su prije dolaska Rimljana imale definirane biti i značenja u kultno-religijskome i političko-društvenome smislu.²⁴

J. Medini smatra da su salonitanske Velike Majke domaće božice koje su preuzele Kibelin epitet te da su štovane s njom u zajednici.²⁵ Božice Majke (*Matres*) u Galiji, naime, dosad nisu zabilježene s pridjevkom Velike (*Magnae*). M. Šašel-Kos također vjeruje da je štovanje Velikih Majki u

Saloni galski utjecaj, da je započelo znatno prije rimskih osvajanja dalmatinskih prostora te da se popularnost božice Kibele u Saloni može objasniti i sinkretizmom ženskih božica sličnih osobitosti.²⁶ Poznato je, naime, da su salonitanske kognacije, izuzev Majkama, tri puta podigle spomenik Kibeli, jednom Veneri i jednom Kibeli ili Veneri (v. bilj. 4). I Medini i Šašel-Kos ističu da je razlogom bio zajednički im aspekt zaštite plodnosti i obiteljskoga života.

Smatramo, međutim, da je osnovni razlog povezivanja Veneri i Kibele to što su smatrane Majkama rimskoga naroda. Venera je, prema predaji, bila majka trojanskoga junaka Eneje koji je stigao u Italiju s preživjelim sugrađanima i ondje osnovao grad. Frigijska je Kibela također tradicionalno povezivana s Enejom: blagoslovliva ga je kad je krenuo u Italiju i pomogla mu da onamo sretno stigne.²⁷ Venera i Kibela štovane su kao rimske nacionalne božice od julijevsko-klaudijevske dinastije: Venera kao Enejina Majka i začetnica julijevskoga roda, Kibela kao ona koja je, prema predaji, u 3. stoljeću prije Krista izabrala pripadnicu kludijevske obitelji da uvede njezin kult u Rim.²⁸ Veza njihovih kultova,

21 R. Matijašić 2013, str. 62.

22 J. Medini 1984, str. 8, 13.

23 D. Rendić-Miočević 1989, str. 431.

24 J. Medini 1984, str. 13.

25 J. Medini 1985, str. 34.

26 M. Šašel-Kos 1994, str. 790; 1999, str. 89.

27 Verg. *Aen.* IX, 83-93; Ov. *Fast.* IV, 249-348.

28 Izvore za predaju o Kludiji Kvinti, matroni zaslužnoj za prijenos Kibelinih svetinja iz Pergama u Rim, te njihovu interpretaciju vidi u I. Vilogorac 2009.

poduprta carskom propagandom, može se pratiti u Saloni gdje su njihovi kultovi inače imali službeni položaj te su potvrđeni nizom predmetnih i epigrafskih izvora.²⁹

S tim u vezi sinkretizam domaćih Majki s Kibelom i Venerom ne bismo, kao znanstvenici dosad, tumačili njihovim zajedničkim generativnim aspektom. U prvom ga se redu može objasniti pretpostavkom da nisu smatrane samo zaštitnicama obitelji i duhovnih zajednica među čijim su članovima štovane, nego i Majkama grada pa i čitave provincije Dalmacije, zaštitnicama naroda koji živi u njoj. Poput galskih i germanskih, dalmatinske su Velike Majke, naime, sigurno više štovane kao božice zajednice, a ne kao one koje pojedinci biraju za individualnu zaštitu. Po sveta iz Lugduna potvrđuje navedeno.

Velika Majka Kibela, čiji su epitet domaće Majke preuzele u Saloni, božica je koja u prvom redu čuva gradove i naselja još od frigijskih vremena; o tome svjedoče tornjevita kruna na njezinoj glavi te činjenica da u njezinu mitu nije zabilježeno da je imala vlastita poroda.³⁰ Salonitanske su kognacije, dakle, zaštitnicama svojih zajednica, a vjerovatno i grada te čitave provincije, uz Veneru i Kibelu, Majke rimskoga naroda, smatrale i domaće, dalmatinske Majke. Time je stvoreno svojevrsno duhovno jedinstvo; rimski su građani zadovoljili potrebu da lokalne, dalmatinske božice identificiraju s vlastitim slične naravi, a domaće ih je stanovništvo pak nastavilo štovati odajući pritom počast rimskome gradu, provinciji i državi u kojoj žive.

Kratice

AE	= <i>L'Année épigraphique</i> , Paris
BASD	= <i>Bulletino di archeologia e storia Dalmata</i>
CCCA	= Maarten J. Vermaseren, <i>Corpus cultus Cybelae Attidisque, I-VII</i> , Leiden 1977-1989.
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
EDCS	= Epigraphik Datenbank Clauss-Slaby, http://www.manfredclaus.de/ (27. 6. 2010.)
EDH	= Epigraphische Datenbank Heidelberg, http://uniheidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/ (27. 6. 2010.)
ILJug	= <i>Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt</i> (Situla 5, Ljubljana 1963); <i>Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt</i> (Situla 19, Ljubljana 1978); <i>Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt</i> (Situla 25, Ljubljana 1986)
ILS	= Hermann Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin 1892-1916.
ROMIS	= Petar Selem – Inga Vilogorac Brčić, <i>Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones Salonitani, Signa et litterae III</i> , Zbornik projekta »Mythos – cultus – imagines deorum« Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2012.
ROMIC II	= Petar Selem – Inga Vilogorac Brčić, <i>Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones ex Croatia, Signa et litterae VI</i> , Zbornik projekta »Mythos – cultus – imagines deorum« Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2018.
VAHD	= <i>Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku</i>

29 I. Vilogorac Brčić 2018, str. 385-396.

30 Hdt. I, 34-45; Diod. Sic. III, 58-59; Ov. *Met.*, X, 99-105, 686-707; Paus, VII, 17, 8; Arn. *Adv. Nat.* V, 5, 1-7, 1.

Literatura

- G. Alföldy 1963 Geza Alföldy, *Cognatio Nantania (Zur Struktur der Sippen-gesellschaft der Liburner)*, Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 11, Budapest 1963, 81-87.
- N. Beck 2013 Noemie Beck, *Celtic Divine Names Related to Gaulish and British Population Groups*, u: Andreas Hofeneder – Patrizia de Bernardo Stempel (ur.), *Théonymie celtique, cultes, interpretatio – Keltische Theonymie, Kulte, Interpretatio*, Wien 2013, 51-72.
- S. Bekavac 2013 Silvia Bekavac, *Uloga metroačkih kognacija u Saloni*, VAHD 106, Split 2013, 187-203.
- N. Cambi 1980 Nenad Cambi, *Enonska Venera Anzotika*, Diadora 9, Zadar 1980, 273-283.
- A. Cappelli 1912 Adriano Cappelli, *Dizionario delle abbreviazioni latine e italiane*, Milano 1912.
- A. de Boissiev 1846-1854 Alph de Boissiev (ur.), *Inscriptions antiques de Lyon, XLIV*, Lyon 1846-1854, 59-62.
- A. Degrassi 1970 Attilio Degrassi, *Culti dell'Istria preromana e romana*, Adriatica praehistorica et antiqua. Zbornik radova posvećen Grgi Novaku, Zagreb 1970, 615-632.
- F. Dölger 1922 Franz Dölger, *Ichthys. Der heilige Fisch in der antiken Religionen und im Christentum, II*, Münster 1922.
- W. Drexler 1894-1897 Wilhelm Drexler, *Meter*, u: Roscher Wilhelm Heinrich (ur.), *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Leipzig 1884-1897, 2848-2931.
- V. Girardi-Jurkić 2005 Vesna Girardi-Jurkić, *Duhovna kultura antičke Istre*, Zagreb 2005.
- H. Graillot 1912 Henri Graillot, *Le culte de Cybèle. Mère des Dieux à Rome et dans l'Empire romain*, Paris 1912.
- W. Kubitschek 1896 Wilhelm Kubitschek, *Il culto della Mater Magna in Salona*, BASD 19, Spalato 1896, 87-89.
- R. Matijašić 2000 Robert Matijašić, *Novi rimskodobni grčki natpis iz južne Istre*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 32/1, Zagreb 2000, 44-50.
- R. Matijašić 2013 Robert Matijašić, *Klasični kultovi, autohtona vjerovanja i romanizacija*, u: Bruna Kuntić-Makvić – I. Vilogorac Brčić Inga (ur.), *Znakovi i riječi 4, Signa et litterae IV*, Zbornik projekta »Mythos – cultus – imagines deorum«, Zagreb 2013, 61-70.
- J. Medini 1981 Julijan Medini, *Maloazijske religije u Dalmaciji*, doktorska disertacija, Zadar 1981.
- J. Medini 1984 Julijan Medini, *Latra – dea Neditarium*, Posebna izdanja ANUBiH, LXVII, Centar za balkanološka ispitivanja 11, Sarajevo 1984, 223-244.
- J. Medini 1985 Julijan Medini, *Cognitiones Salonitanae*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 21, Sarajevo 1985, 5-45.
- A. Nikoloska 2007 Aleksandra Nikoloska, *Aspekti kulta Kibe i Atisa s posebnim osvrtom na materijal s područja Hrvatske*, doktorska disertacija, Zagreb 2007.

- A. Nikoloska 2010 Aleksandra Nikoloska, *Aspects of the Cult of Cybele and Attis on the Monuments from the Republic of Croatia*, BAR S2086, Oxford 2010.
- D. Rendić-Miočević 1989 Duje Rendić-Miočević, *Iliri i antički svijet*, Split 1989.
- M. Sanader 2007 Mirjana Sanader, *Rasprave o rimskim kultovima*, Zagreb 2007.
- M. Sanader 2008 Mirjana Sanader, *O antičkim kultovima u Hrvatskoj*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101, Split 2008, 157-186.
- K. Schillinger 1979 Kurt Schillinger, *Untersuchungen zur Entwicklung des Magna Mater – Kultes im Western des römischen Kaiserreiches*, Konstanz 1979.
- M. Suić 1969 Suić, Mate, *Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici*, *Povijest grada Nina*, Zadar 1969, 61-104.
- M. Šašel Kos 1994 Marjeta Šašel Kos, *Cybele in Salona. A Note*, u: Yann Le Bohec (ur.), *L'Afrique, la Gaule, la Religion à l'époque romaine. Melanges a la memoire de Marcel Le Glay*, Latomus 226, Bruxelles 1994, 780-791.
- M. Šašel-Kos 1999 Marjeta Šašel-Kos, *Matres Magnae in Salona. A note*, u: *Pre-roman divinities of the eastern Alps and Adriatic*, Ljubljana 1999, 81-91.
- M. J. Vermaseren 1977 Maarten J. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, London 1977.
- I. Vilogorac 2009 Inga Vilogorac, *Slavna žena Klaudija Kvinta*, Zagreb 2009.
- I. Vilogorac Brčić 2012 Inga Vilogorac Brčić, *Sljedbenici Velike Majke na tlu Hrvatske u rimsko doba*, doktorska disertacija, Zagreb 2012.
- I. Vilogorac Brčić 2013 Inga Vilogorac Brčić, *Salonitanski sljedbenici Velike Majke*, u: B. Kuntić-Makvić – I. Vilogorac Brčić (ur.), *Žnakovi i riječi 4, Signa et litterae IV*, Zbornik projekta »Mythos – cultus – imagines deorum«, Zagreb 2013, 93-118.
- I. Vilogorac Brčić 2014 Inga Vilogorac Brčić, *Salonitanska svetišta Velike Majke Kibebe*, u: Ivan Basić – Marko Rimac (ur.), *Spalatumque dedit ortum. Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu*, Split 2014, 119-134.
- I. Vilogorac Brčić 2018 Inga Vilogorac Brčić, *Venus et Cybele – Matres Romanorum*, u: Marina Miličević Bradač – Dino Demicheli (ur.), *Stoljeće hrabrih. Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika*, Radovi međunarodnog skupa održanog u Zagrebu 22-26. 9. 2014., Zagreb 2018, 385-396.
- I. Vilogorac Brčić – A. Nikoloska 2014 Inga Vilogorac Brčić – Aleksandra Nikoloska, *Velika Majka Bogova na spomenicima iz Hrvatske*, Radovi – Zavod za hrvatsku povijest 46, Zagreb 2014, 103-128.
- M. Zaninović 2007 Marin Zaninović, *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik 2007.

Summary

Inga Vilogorac Brčić

Matres Delmatarum

The cult of *Matres Magnae* in Salona

Key words: *Matres Magnae*, Venus, Cybele, *Lugdunum*, *Salona*, *Tilurium*, cult, *cognatio*

The cult of Mothers (*Matres*) is confirmed by a series of material and epigraphic evidence in Gaul and *Germania* during the Roman times. The inscription from *Lugdunum* is dedication to *Matribus Pannoniorum et Delmatarum* (CIL 13, 1766). Autochthonous Mother goddesses, *Matres Magnae*, have only once secure confirmation in Dalmatia (AE 1912, 0042). They were worshipped in Salona by members of spiritual community named *cognatio*, which gathered worshippers of Venus and Great Mother Cybele. This paper gives an overview of cult of *Matres* in Salona and a new reading of the inscription from *Tilurium* which perhaps testifies to their sanctuary (CIL 3, 13972). Based on the assumption that the term Great Mothers referred not only to autochthonous goddesses, but also to Venus and Cybele, Mothers of Roman nation, it is concluded that the reason for their syncretism is the fact that they were worshipped as patronesses of the whole community; Roman citizens identified autochthonous goddesses with their own, who had similar nature, and the local population continued to worship them, paying homage to the Roman city, province and state in which they lived.

Translated by Inga Vilogorac Brčić

